

УДК 355(478)

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Олександр УТКІН

доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу всесвітньої історії ННДІУВІ

Анотація. У статті аналізуються соціальні функції гендерної політики в Збройних силах України, їх сутність, зміст, особливості та питання, пов'язані з різноплановими процесами регулювання розвитку соціальної взаємодії військовослужбовців обох статей, вдосконалення їх соціальних статусів і відносин на основі загальнолюдської системи цінностей, національної культури, армійських культурних традицій і стереотипів. Утвердження гендерного рівноправ'я сприяє визначенню соціальних функцій гендерної політики, які мають об'єктивний характер і відображаються в завданнях, повноваженнях, обов'язках українських військовослужбовців. Різні негативні явища, що існують в українському війську, можна подолати, використовуючи право та соціальні інститути, які мають ефективні соціальні функції.

Ключові слова: гендерна політика, гендер, гендерне мислення, соціальні функції, соціальні групи, Збройні сили України, людський розвиток, право, фемінізація армії.

СОЦИАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛИТИКИ В ООУРОЖЕННЫХ СИЛАХ УКРАИНЫ

Александр УТКИН

доктор исторических наук, профессор,
заведующий отделом всемирной истории ННИИУВИ

Аннотация. В статье анализируются социальные функции гендерной политики в Вооруженных силах Украины, их сущность, содержание, особенности и вопросы, связанные с разноплановыми процессами регулирования развития социального взаимодействия военнослужащих обоих полов, совершенствования их социальных статусов и отношений на основе общечеловеческой системы ценностей, национальной культуры, армейских культурных традиций и стереотипов. Утверждение гендерного равноправия способствует определению социальных функций гендерной политики, носящих объективный характер и отражающихся в заданиях, полномочиях, обязанностях украинских военнослужащих. Различные негативные явления, существующие в украинской армии, можно преодолеть, используя право и социальные институты, имеющие эффективные социальные функции.

Ключевые слова: гендерная политика, гендер, гендерное мышление, социальные функции, социальные группы, Вооруженные силы Украины, человеческое развитие, право, феминизация армии.

SOCIAL FUNCTIONS OF GENDER POLICY IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Oleksandr UTKIN

Doctor of Historical Sciences, professor,

Head of Department of World History of NRIUSWH

Annotation. *In the article author analyzed social functions of gender policy of the Armed Forces of Ukraine, their essence, content, peculiarities and different problems connected with processes of regulation of development of social cooperation of military servicemen and servicewomen, improvement of their social status and relations on the base of universal human values, national culture, military cultural traditions and stereotypes. Establishment of gender equality contributes to definition of social functions of the gender policy which have objective nature and are reflected in tasks, authorities and responsibilities of the Ukrainian military population. Different negative factors existing in the Ukrainian army can be overcome by means of law and social institutions which have efficient social functions.*

Key words: *gender policy, gender, gender thinking, social functions, social groups, Armed Forces of Ukraine, human development, law, feminization of army.*

Функції соціальної й гендерної політики в армії, засновані на принципах підзвітності, незалежності, збалансованому представництві, діють у системі нормативно-правових, виховних, освітніх, морально-психологічних, матеріально-фінансових та інших соціальних заходів держави. Соціальну диференціацію та дискримінацію військовиків обох статей, різні негативні явища, що існують в українському війську, можна подолати шляхом використання права, соціальних інститутів, наділених сукупністю ефективних соціальних функцій. До таких функцій відноситься функція держави із збереження цілісності суспільства та утвердження справедливої соціальної політики і її складової частини – гендера – у військовому середовищі.

Егалітарна функція гендерної політики, використовуючи різнопланові системні заходи, передбачає впровадження в життя Збройних сил положення гендерної рівності, що витікає із міжнародних правових актів, ратифікованих Україною, національного законодавства, указів президента України, постанов Кабінету Міністрів України, розпоряджень міністра оборони України. Їх основи сформульовані в егалітарній концепції

взаємовідносин статей, яка пропагує: між чоловіком і жінкою не повинно бути відносин панування і підкорення, їх співіснування має будуватись на відносинах взаємодоповнюваності в сім'ї та суспільстві. Такі відносини можуть реалізовуватися тільки в об'єктивному та суб'єктивному просторі вільного вибору [10, 7]. На відміну від патріархальних підходів до розподілу функцій між чоловіком і жінкою на біологічній основі, егалітарна концепція містить широкий гуманітарний зміст, будучи по-справжньому демократичною. Головна ідея концепції зводиться до того, що чоловік і жінка рівні як особистості і повинні мати рівні можливості для свого розвитку.

Ці положення як загальнодержавні цільові установки для цивільних і військових структур сконцентровані в егалітарній політиці, її основних функціях: рівна участь жінок і чоловіків в усіх сферах професійної діяльності, включаючи управління державою; створення умов для максимального вивільнення членів сім'ї від виконання рутинної домашньої роботи; поширення державних пільг, пов'язаних з доглядом за дітьми, на обох батьків; забезпечення рівного доступу

обох статей до освіти як необхідної умови досягнення гендерної рівності; подолання патріархальних стереотипів про чоловічу і жіночу роль у суспільстві, формування сприятливої громадської думки про гендерне рівноправ'я; створення системи підготовки державних службовців, що дає можливість керівникам і спеціалістам всіх рівнів вникати в суть проблеми гендерної рівності [3, 94 – 95].

Довготермінова гендерна політика, відходячи від ідеї допомоги тільки жінкам, створює реальні умови для рівних можливостей обох статей в усіх сферах життя, в тому числі і в збройних формуваннях, на основі принципів рівноправ'я, зокрема і в сім'ї, суверенності рішень економічного та демографічного відтворення. Егалітарний підхід вимагає, щоб ні держава, ні армійське командування не вказувало сім'ї військовиків, хто має користуватись відпусткою по догляду за дитиною, працюватиме повний чи короткий робочий день і т. ін. Тобто сім'ї не буде нав'язаний ні традиційний, ні егалітарний тип відносин. Залучення потенціалу жінок в оборонний сектор, розкриваючи затребуваність військово-службовців жіночої статі і шляхи ліквідації дисбалансу їх представництва, передбачає розширення практики організації життєдіяльності жінок, утвердження справедливості та ефективності функціонування військової галузі. Погіршення економічного становища в країні, страх перед бідністю, зростанням злочинності різко знижують соціально-психологічний стан і жінок-військово-службовців. Лише якісні зміни умов життя, вихід економіки з кризи сприятимуть успішному сумісництву жінкою материнських сімейних обов'язків з військовою службою. А реалізована у війську

егалітарна функція гендерної політики, ставши нормою повсякденної діяльності керівництва оборонним відомством, значно посилить ці можливості.

Інтеграційна функція гендерної політики в Збройних силах України спрямована на інтеграцію гендерного підходу у життєдіяльність війська, усвідомлення армійським командуванням сутності гендера. Існує три основних теоретичних контексти змісту гендерного фактора. По-перше, поняття «гендер» розглядається як специфічний соціальний інститут, процес, покладений в основу стратифікації та структури суспільства. По-друге, гендерний підхід означає завоювання різних схем соціалізації, соціально заданих і соціально схвалених форм поведінки, що здійснюється під впливом агентів соціалізації (сім'я, школа, референтні групи, засоби масової інформації і т. ін.). В іншому контексті гендер пов'язують з теорією соціального конструювання як соціальний конструкт з такими його складовими, як біологічна стать, культурно обумовлені статево-рольові стереотипи і так званий «гендерний дисплей» – численні прояви з діючими у суспільстві нормами чоловічої та жіночої поведінки і взаємодії [21, 12 – 13].

Незважаючи на деякі відмінності у визначенні вказаного поняття, в ньому головне місце займає проблема рівноправ'я обох статей, а базові гендерні категорії – чоловіки і жінки – є найбільш широкими із можливих стратифікаційних сіток для вивчення суспільства. До того ж гендерні відносини переплітаються з класовими, расовими, національними, релігійними та іншими. Враховуючи все це в інтеграційних процесах, суб'єктами державної політики відносно жінок виступають органи влади, уряд, політи-

ки, політичні партії, жіночі організації, частина інтелігенції – жінки та чоловіки, які займаються пошуком нових підходів, стратегій і методів роботи для досягнення реального статевого рівноправ'я, в тому числі й у військових формуваннях.

Новою стратегією досягнення статевого рівноправ'я стає комплексний підхід до цієї проблеми, запропонований світової громадськості IV Всесвітньою конференцією ООН з проблем жінок (Пекін, 1995 р.). Він характеризується як активна політика з метою інтеграції дій, спрямована на зміцнення рівності між статями, у всі політичні стратегії і програми, а в разі потреби – до прийняття будь-якого рішення їх можливих наслідків відповідно для жінок та для чоловіків [21, 94]. Ця стратегія активно інтегрується в політику розвинутих країн світу, в контекст суспільного життя, де державні структури, громадські, політичні та військові утворення в різних документах, засобах масової інформації, повсякденній діяльності концентрують всі напрямки, ідеї та сфери гендерних відносин.

У поширенні комплексного підходу на перший план висувуються соціокультурні, а не біологічні відмінності між статями, аналіз зробленого і можливі результати в становищі жінок та чоловіків від впровадження нових законів, програм, заходів. Включивши в цей процес всіх суб'єктів політики, вивчаючи негативні й позитивні аспекти існуючих гендерних відносин, відповідальні керівники організацій, командування військових формувань знатимуть сутність гендера і враховуватимуть ці вимоги у забезпеченні рівного доступу чоловіків і жінок до матеріального й духовного виробництва, джерел отримання доходів за умови усунення гендерного дисбалан-

су в різних соціальних сферах.

Оптимальне гендерне співвідношення обох статей у війську передбачає досягнення подвійної мети: 1) збалансування участі жінок та чоловіків у військовій службі, що сприятиме усуненню структурних та системних бар'єрів для жінок; 2) гарантування інтеграції гендерних підходів до процесу прийняття рішень, їх реалізації, моніторингу та оцінювання. Досягнення оптимального гендерного співвідношення серед українських військовиків можливе шляхом використання міжнародного досвіду, інтегрувавши його у вітчизняну теорію і практику.

Фемінізація Збройних сил України як характерна риса інтеграційної функції гендерної політики відображає процес збільшення кількості жінок в армії, посилення їх ролі і впливу на життєдіяльність військових формувань. З одного боку, це тенденція реалізації її сутнісних сил в цій галузі, а з другого – це трансформація структури армійських утворень. Фемінізм, відстоюючи рівні права жінок, спрямований на встановлення нового порядку, в якому стандарти і система цінностей не визначалися б чоловічими мірками [20, 664]. Як соціальному процесу фемінізованості армії властивий динамізм збільшення кількості жінок, показники якого вищі, ніж у збройних силах Канади, США та Ізраїлю. З 18 тис. жінок (13%) в Збройних силах України 2,2 тис. – офіцери, 14 тис. – прапорщики [21, 47]. Залучення жінок до військової служби пояснюється демографічним фактором в Україні, нестачею чоловіків в оборонній сфері, наявністю стабільного соціального забезпечення.

Гендерна політика Української держави, реалізована в її Збройних силах,

виступає як прояв загального в одиночному та особливому [20, 218] і розкриває характерні для армійського середовища аспекти: фемінізація війська означає зменшення кількості військовослужбовців чоловічої статі з обмеженими соціальними затратами і фінансуванням; багато жінок-контрактників служать на посадах рядового, сержантського складу, а невелика частина жінок обіймає посади командного (начальницького) складу; гендерна політика в українських збройних формуваннях не має ефективної підтримки жіночих утворень держави; тісно переплітається гендерна невідповідність військової життєдіяльності з високими стандартами потреб сучасної людини та досягненнями світової гендерної практики; існуюча у війську інфраструктура не задовольняє потреб військовиків жінок та чоловіків в організації побутового, житлового, культурного, медичного обслуговування; недосконалість армійської системи, закритість і консерватизм органів військового управління гальмують впровадження гендерної рівності, подолання стереотипів маскулінної культури та формування гендероцентричного світогляду командного й особового складу Збройних сил України; незадовільні гендерні перетворення, порушуючи права людини, несуть у собі елементи дестабілізації держави, негативно впливаючи на її обороноздатність. Навіть враховуючи недоліки функціонуючої у війську гендерної політики в період ослаблення армії, для підтримання боєздатності військової організації України недоцільно і неможливо дотримуватись принципу егалітаризму, гендерного паритету в усіх структурах, родах і видах військ. Передбачаючи можливе збільшення кількості

жінок у війську, запровадження названих гендерних підходів припустиме лише за умови їх повної відповідності всім вимогам цивілізованого воїнства.

Які ж функції виконує сучасна фемінізована частина Збройних сил України? В службово-професійному функціонуванні жінок військовослужбовців виділяють: бойову сферу, експлуатацію озброєння та військової техніки; забезпечуючу; військово-педагогічну, науково-дослідну, виховну [9, 63]. Інші дослідники у військову діяльність включають бойову і політичну (тепер гуманітарну) підготовку, підтримання боєготовності, безпосередні бойові дії [1, 86]. Наявність у війську різних недоліків порушує права та свободи чоловіків і жінок. Зокрема, жінки вважають, що за таких умов їхнє соціально-психологічне самопочуття різко погіршувалось. Соціальні наслідки такого становища сімейної жінки, сім'ї в цілому такі: депопуляція, поява тенденції до скорочення оформлених шлюбів, погіршення здоров'я населення, висока конфліктність у сім'ї [10, 142]. Все це перешкоджає перспективному розвитку гендерної політики в армії, а її повноцінне функціонування можливе лише за умови якісних змін соціально-економічного життя країни.

Гуманітарна функція гендерної політики в Збройних силах України спрямована на реалізацію потенціалу людини незалежно від статі, формування гуманітарної свідомості і гендерного мислення, репродукцію ресурсів чоловіків і жінок військовослужбовців та покращення їх якісних показників, олюднення гендерних відносин в армії. Гендерна політика в українському війську, як і гуманітарна, тісно переплітаючись, мають ряд спільних аспектів свого функціонування,

вирішують проблеми людини. Гуманітарна політика нашої держави потребує реальних змін у ставленні до кожної особистості жінки і чоловіка, – зазначається в проекті Концепції гуманітарного розвитку України, – гендерна рівновага та гендерна демократія є невід’ємними чинниками сталого розвитку та гарантією соціального прогресу [7, 22].

Гендерна політика в Збройних силах України, відображаючи загальнодержавні явища та тенденції, втілює потенціал людини у процес підвищення обороноздатності всієї військової організації держави. В цьому процесі розрізняють об’єктивний рівень соціального потенціалу: наявність ресурсів індивіда (економічних, політичних, професійних, культурних), які він може використати для досягнення поставленої мети. Крім цього, існує суб’єктивний рівень соціального потенціалу індивіда – усвідомлення цінності наявних ресурсів, способів їх відтворення та збільшення, особиста готовність їх освоєння для досягнення певних домагань. Суб’єктивні аспекти соціального потенціалу характеризуються такими показниками, як відчуття можливості впливати на власне життя; готовність активно конструювати власне життя; установки на економічну, політичну, професійну, духовно-культурну активність; готовність іти на жертви заради збільшення наявних ресурсів самореалізації. Складовими елементами потенціалу є рівень домагань, інтерпретація високого соціального статусу, місце досягнення високого статусу в системі ціннісних орієнтацій індивіда [18, 10].

Маючи такий потенціал і розширені можливості його застосування в умовах трансформації суспільства, його гендерної реструктуризації, значній частині

військовослужбовців властивий високий ступінь мотивації військово-професійного вибору. Для всебічного розкриття людини-військового необхідно створювати умови реалізації інтелектуальних, культурних, творчих задатків особового складу війська. З цією метою гуманітарний розвиток Збройних сил України слід орієнтувати на вирішення таких проблем: надання людському розвитку сталого динамічного характеру, підвищення соціального і духовного потенціалу військовослужбовців; поліпшення якісних показників (моральних, професійних, ділових, освітніх, інтелектуальних тощо) кандидатів на заміщення вакантних посад командного (начальницького) та особового складу; формування тенденції до збільшення конкурсу серед вступників до військово-навчальних закладів та контингенту бажаючих проходити військову службу за контрактом, продовжуючи її термін після закінчення дії договору; збільшення кількості військових династій; формування позитивного іміджу війська та інституції військової служби у громадській думці, ЗМІ; дотримання високого соціального та морального статусу професії військового у суспільстві та забезпечення його затребуваності на державному рівні [8, 128]. Досягнення таких індикаторів гуманітарного розвитку в майбутньому створить надійний фундамент гендерного рівноправ’я в українському війську.

Такий аспект гуманітарної функції, як олюднення гендерних відносин в армії, передбачає утворення в ній гуманного середовища на основі гуманізму, утвердження людиноцентризму, людяного ставлення до військовослужбовців, їх життєзбереження, цивілізованих норм

взаємин між військовиками обох статей, командуванням і державою. Ідею гуманізму слід закладати в статутні порядки без надмірної суворості та жорсткості, впроваджувати не приниження військовослужбовців жінок і чоловіків, а їх возвеличення і значущість у війську, викорінення людинофобії, інших негативних явищ в усіх сферах.

Гендерне мислення, гуманістичне за своєю сутністю, трактує людину у гендерній політиці як найвищу цінність, важливий фактор функціонування суспільства та його трансформації шляхом реалізації людиномірного комплексу заходів з перетворення Збройних сил України в армію кращих світових зразків. До цього комплексу заходів слід включити високі соціальні стандарти життя військовиків жіночої та чоловічої статі, гідну оплату праці та забезпечення членів їх родин, гуманізацію військового законодавства, всіх відносин у війську, зокрема і гендерних, цивілізованого правового статусу військовослужбовців, а їх функціональна діяльність має відбуватися лише у правовому полі [8, 159–238]. Олюднення гендерних відносин в армії неможливе без її гуманізації та демократизації, реформування всієї системи життєдіяльності війська, військової освіти, виховання, підготовки командних кадрів й особового складу.

Правоохоронна функція гендерної політики у Збройних силах України призначена для впровадження в армії правових норм існування гендерного рівноправ'я жінок та чоловіків, збереження їх життя і людської гідності, захисту від проявів сегрегації й дискримінації, порушень прав і законних інтересів військовиків, надмірного адміністрування командирів і начальників. Використовуючи систему

загальнообов'язкових норм і відносин, що захищаються державою, право забезпечує юридичну регламентацію суспільних відносин в країні, зокрема і гендерних. Зміст і призначення правових функцій витікають із форми державного устрою, де владні структури встановлюють загальнообов'язкові юридичні правила і закони для всіх. Захист рівноправ'я жінок і чоловіків у війську здійснюється державою, військовими юристами, громадськими організаціями та рухами і відбувається із застосуванням комплексного підходу до цієї проблеми, зарубіжного та вітчизняного досвіду на основі міжнародних правових актів, національного законодавства.

Гендерний підхід в Україні та її збройних формуваннях розкриває андроцентризм, патріархальний характер існуючої культури, її цінностей та норм, діяльність структур, що спонукають людей притримуватись соціостатевих ролей, гендерних стереотипів про моделі поведінки і риси характеру жінки та чоловіка. Такі застарілі уявлення впливають на соціокультурні трансформації в нашій країні, і це потребує прийняття законів, що мають відповідати кращим світовим зразкам. До таких зразків відноситься Конституція України (1996 р.), в якій закріплено рівність прав для всіх членів суспільства, в тому числі для жінок та чоловіків військовослужбовців. Це головна проблема гендерних відносин. Вона, враховуючи біологічні особливості жінки для служби в армії, розкривається в межах права через категорію прав людини як універсального стандарту рівності обох статей, фіксуючи рівність політичних, громадянських, соціальних, економічних та культурних прав і свобод.

Для гендерної політики, сутності її правоохоронної функції взагалі та війська зокрема, важливу роль відіграє визначення поняття рівності, яке б враховувало вимоги міжнародного і вітчизняного права. Впровадження в Збройних силах України гендерної рівності жінок-військовослужбовців не слід розуміти як уподібнення жінки до чоловіка. Згідно із ст.1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» (2005 р.) гендерна рівність розглядається як «рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства» [5, 153]. Аналогічні підходи розкриваються і в Указі Президента України «Про вдосконалення діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.), і в Постанові Кабінету Міністрів України «Про Державну програму утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р.» (2006 р.). Вони стали програмними документами в роботі соціальних та правоохоронних структур з ліквідації гендерної асиметрії, правового виховання населення, поширення політико-правових знань, зокрема і серед військовослужбовців. Ця проблема дуже важлива для Збройних сил України, де утвердження статевого рівноправ'я є фактичним захистом прав людини, подоланням застарілих стереотипів чоловічого мислення щодо ролі жінок та чоловіків у суспільстві. Усунення порушень прав обох статей, формування гендерного змісту політичної і правової культури, гендероцентричного світогляду військовослужбовців, особливо

командного складу, та запровадження гендерних підходів у цивілізовану норму його діяльності відбуваються важко. Гендерна рівність, будучи складовою частиною принципу рівності людей і у військовому середовищі, в Концепції гуманітарного розвитку України вважається ключовим критерієм демократичного розвитку суспільства, його відповідності європейським стандартам та «включення гендерного компоненту у всі галузі суспільного життя» [7; 8, 22, 25].

У національних і міжнародних правових документах підкреслюється, що гендер – одна з основ сучасної західної демократії, яка ставить своїм завданням створити гендерно-збалансоване політичне життя. Гендерна демократія, будучи способом новоутворення політичного життя, допоможе подолати існуючу в Україні гендерну невідповідність у дотриманні принципу рівності щодо представників різних статей перед законом, участі кожної статі в органах влади та управління на паритетній основі. Встановлення паритетної демократії, вважають її прихильники, сформує основу сталого розвитку суспільства, подолає гендерну асиметрію у сучасних соціумах, гендерно-паритетну культуру, істотно впливаючи на трансформації суспільної свідомості і функціонуючі у культурі гендерні стереотипи [15, 7–8]. Документи, прийняті IV Всесвітньою конференцією із становища жінок («Пекінська декларація» і «Платформа дій»), підтримані ООН, рекомендують національним урядам розробити стратегії та програми, які допоможуть розширити можливості жінок як рівних партнерів з чоловіками в технічній, управлінській і підприємницькій сферах діяльності, брати участь у процесі прийняття

рішень, оскільки це вимога елементарної справедливості і демократії, а без врахування інтересів на всіх рівнях досягнення мети рівності, розвитку і миру неможливе [13, 6–7]. Окрім названих, ряд національних законів, програм захищають гендерне рівноправ'я, відстоюють інтереси жінок і чоловіків – військових пенсіонерів, членів їхніх сімей. Глибокий аналіз причин гендерної асиметрії, шляхи усунення різнопланових недоліків, потенційні можливості жіноцтва в Збройних силах України розкриваються в низці нормативно-правових актів ООН та Євросоюзу [14, 19 – 201; 16; 17].

Регулювальна функція гендерної політики в Збройних силах України спрямована на регулювання відносин між чоловіками та жінками взагалі, їх статусних взаємовідносин зокрема, можливостей нормалізації гендерного статусу на основі людиноцентризму та гуманізації. Під гендерним статусом розуміють визначені суспільством соціостатеві ролі, норми їх закріплення через поведінкову, жестикуляційну, лінгвістичну, емоційну та психологічну заданість [12, 215]. Необхідність такої функції обумовлена впровадженням гендера в усі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема у військовій утворення, з'ясуванням та ліквідацією порушень принципу рівноправ'я чоловіків і жінок у зв'язку з незадовільним соціально-економічним становищем жінок в країні, поширенням патріархальних стереотипів про «домашнє» призначення жінок, їх меншовартість у політиці, управлінні, збройних формуваннях, розгортанням широкої діяльності жіночих організацій. Сформована в далекому минулому патріархальна система панування чоловіків над жінками у сім'ї, інших інститутах

розрізняла біологічну стать і соціальною статью. Остання через соціалізацію та культурні норми отримувала певні психологічні якості, що розвивали її в заданому напрямку з відповідними видами діяльності і професійних занять. Це означало, що статус чоловіка чи жінки регулювався статтю індивіда.

На відміну від патріархального мислення і близьких до нього концепцій, в яких ігнорувались егалітарні принципи відносин протилежних статей, а статевої відмінності вважались більш істотними і вагомими, гендерна система регулює статусні взаємини на основі індивідуальних, особистісних якостей, інтересів самої жінки, її права вільного вибору роботи, професії, визначення власного головного напрямку розвитку в сім'ї та суспільстві. Новий статус жінки, в тому числі і в армії, розкриваючи її потреби, ціннісні орієнтації, життєві плани, свідчить, що вона зовсім не бажає сидіти вдома, все життя займаючись сімейними й господарськими справами, а робота, професійне удосконалення, просування по військовій службі для неї така ж цінність, як і для чоловіків. Соціологічні дослідження показали, що домогосподарки відчують себе менш щасливими і менш задоволеними життям, ніж працюючі жінки [10, 7].

Статус жінок-військовослужбовців, будучи сукупністю прав і обов'язків, що виникли в результаті виконання ними певної соціальної ролі, необхідної для розвитку та функціонування оборонного комплексу, нерідко необгрунтовано занижується через існування подвійних стандартів, маскулінічних стереотипів масової свідомості, інерції мислення. Жінки не поступаються чоловікам своїм освітнім та інтелектуальним

потенціалом. Іноді вони краще, ніж чоловіки, виконують свої обов'язки, сприяють підвищенню рівня дисципліни, морально-етичних норм спілкування в армії тощо. Порушення прав жінок-військовослужбовців, таких як створення штучних перешкод у просуванні по службі, несправедливий розподіл обов'язків та оплати праці, ненормований робочий день, відмови і затримка у наданні житла, грубість та хамство з боку командирів (начальників), недотримання законодавства з питань материнства і дитинства і т. ін. [4, 9], перекриваючи можливості інтелекту, гальмують розвиток людини, знижують гендерний статус жінки. Недостатній військово-професійний рівень знань та діяльності жінок в українському війську порівняно зі стартовими даними чоловіків робить їх військовою службою невиразною і примарною, що відображається у низькостатусних ступенях армійського жіноцтва. Це відбувається за умов, коли гендерний статус прекрасної статі передбачає можливість займати високі командні посади, зокрема і генеральські, у разі відповідності їх встановленим військовим критеріям. Існуючі в країні, збройних формуваннях різні негаразди, пов'язані з консервативним ставленням до істотних реформ у військовому середовищі, не сприяють досягненню жінками-військовослужбовцями стійкого статусу і високого авторитету у суспільстві. Системний підхід до реалізації гендерної політики, включаючи правові, матеріальні, інформаційні та інші заходи держави, військового відомства, спроможні створити соціальну базу для утвердження рівних можливостей і однакового ставлення військовиків обох статей до служби, формування її

гендерних стандартів та цивілізованого статусу військовослужбовців.

Порушення рівноправ'я чоловіків і жінок у Збройних силах України свідчить про малоефективність регулювальної функції гендерної політики в країні, недостатню увагу громадянського суспільства до проблем гендера, невміння військовиків активізувати їх духовні і фізичні ресурси на захист гідності, справедливості та покращення свого статусу. Повноцінний зміст регулювальної функції гендерної політики, аналіз її стану в армії, використання для її поширення різних форм і методів, людиноцентристська спрямованість, цивілізованість як спосіб гуманного облаштування життєдіяльності людини ведуть до зменшення відстані між статусними позиціями військовослужбовців обох статей.

Формування «держави, дружньої жінкам», аналогічного типу гендерної політики в армійських структурах вимагає наявності політико-правової бази вирішення цих проблем, розробки основних показників гендерного розвитку та механізму гендерного конструкту у військовій галузі, створення арбітражу, комітетів, рад для подолання дискримінації за ознакою статі, об'єктивної статистики. Достовірність прогнозу можливих результатів дії прийнятих законів, ефективність функцій політики рівноправ'я жінок та чоловіків визначаються за допомогою одного з елементів гуманізації суспільствотворення та державотворення – гендерної експертизи, гендерного аналізу та гендерної статистики [3, 98 – 100].

Таким чином, аналіз соціальних функцій гендера, гендерної політики в Збройних силах України як багатофункціонального явища характеризує ряд загальносистемних напрямків,

розкриваючи його сутність і цілісність. Всім напрямкам української політики властиве надання правам людини демократичної змістовності та гуманістично-гендерної цінності. Сучасний механізм гендерного забезпечення рівних прав і можливостей військовиків обох статей заснований на філософії їх розвитку, рівноваги, збалансованості, взаємодоповнюваності. Реалізація гендерної політики, гендерного підходу до рівноправ'я жінок і чоловіків у всі сфери та на всі рівні діяльності держави стала новою стратегією досягнення гендерної рівності армії. Комплексний підхід до проблеми рівності статей відкриває реальні шляхи і можливості заміни традиційних економічних та ідеологічних показників іншими, що відображають ступінь благополуччя і комфорту цивільного населення, військовослужбовців, забезпечення їм більш високого рівня якості життя.

Утвердження гендерного рівноправ'я у військовому середовищі вимагає не лише сталого розвитку країни та удосконалення законодавства як людської соціально-статевої свободи і особистісного самовираження, а й значного покращення правового і морально-етичного виховання військовослужбовців, систематичного диференційованого навчання рядового і командного (начальницького) складу з правового забезпечення різних проблем військового будівництва, зокрема соціальних, гендерних та інших. Сучасна українська армія, будучи закритою і консервативною організацією, не поспішає впроваджувати в її життя нові реформи, нові закони гендерного спрямування, оскільки діюча нормативно-правова база, особливо установки на проведення бойової підготовки, орієнтована на чоловіків з їх всебічними можливостями і

майже не враховує фізіологічних характеристик жінок.

Не стало пріоритетом принципу людиноцентризму питання якості життя військовослужбовців жінок і чоловіків у функціонуванні ефективної та реформованої армії. А це шкодить утвердженню повноцінного процесу гендерного виміру життєдіяльності Збройних сил України. Покращенню гендерного дисбалансу сприяють помірковані Цілі розвитку тисячоліття, взяті на себе Україною, які передбачають подолання бідності, забезпечення рівних можливостей отримання початкової освіти, створення здорового довкілля, зменшення поширеності інфекційних хвороб, зведення до мінімуму материнської та дитячої смертності [2, 22].

В умовах фемінізації армії досягнення гендерної рівності, рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків військовиків обґрунтовується не лише аргументами справедливості (рівність прав та можливостей кожній людині), а й аргументами ефективності – невикористання можливостей жіноцтва у суспільстві несе значні втрати людських ресурсів для держави й оборонної сфери. При цьому слід враховувати, що навіть істотне покращення становища жінок без аналогічних змін у становищі чоловіків у демократичній країні не усуне всіх недоліків і прорахунків гендерного характеру у сучасному військовому середовищі [11, 77].

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаничиков А.В., Давыдов В.П., Утлик Э.П., Феденко Н.Ф. Военная педагогика и психология / А.В.Барабаничиков, В.П.Давыдов, Э.П.Утлик, Н.Ф.Феденко. – М.: Воениздат, 1986. – 240 с.
2. Гендерний розвиток в Україні. Реалії і перспективи. – К.: Логос, 2003. – 103 с.

3. Гендерные аспекты политической социологии. – М.: РОССПЭН, 2004. – 258 с.

4. Дяченко О. «Амазонки» у війську або «плюси» та «мінуси» гендерної політики в Збройних силах України / О.Дяченко // Військо України. – 2009. – №3. – С. 8 – 12.

5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» // Нормативно-методичні основи гендерних перетворень. – К., 2005. – 31 с.

6. Катан О.І. Концептуальні і політико-правові засади вирішення гендерної проблеми в Україні: автореферат дис. ... кандидата політичних наук / О.І.Катан. – К., 2005. – 31 с.

7. Концепція гуманітарного розвитку України: проект. – К.: НІСД. – 32 с.

8. Кротиков В.П. Гуманітарна політика в Збройних силах України: проблеми теорії і практики / В.П.Кротиков. – К.: Аванпост-прим, 2010. – 258 с.

9. Кузовчикова О.М. Феминизация армии: сущность, эволюция и основные тенденции / О.М.Кузовчикова // Военная мысль. – 2006. – №11. – С. 57– 65.

10. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект) / Н.В. Лавриненко. – К.: ВИПОЛ, 1999. – 171 с.

11. Левченко К.Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління / К.Б.Левченко. – Харків: Вид. НУВС, 2003. – 344 с.

12. Мельник Т.М., Кобелянська Л.С. 50/50. Сучасне гендерне мислення: словник / Т.М.Мельник, Л.С.Кобелянська. – К.: К.І.С., 2005. – 278 с.

13. Пекинская декларация: доклад четвертой Всемирной конференции по положению женщин (Пекин, 4 – 15 сентября 1995 г.). – М., 1996. – С. 156 –158.

14. Понуждаев Э.А. Основы гендерологии. Философия, стратегия и тактика управления персоналом / Э.А. Понуждаев. – М.: Изд. дом «Рт-пресс», 2003. – 279 с.

15. Пошуки гендерної паритетності: український контекст. – Ніжин: ДС «Мілонік», 2007. – 204 с.

16. Рекомендації Європейських інституцій щодо боротьби з дискримінацією в Україні. – Харків: Права людини, 2008. – 321 с.

17. Рекомендації ООН щодо боротьби з дискримінацією в Україні. – Харків: Права людини, 2008. – 119 с.

18. Стрельник О.О. Гендерна нерівність та соціальний статус жінки в сучасному українському суспільстві: автореферат дис. ... кандидата соціологічних наук / О.О. Стрельник. – Харків, 2003. – 23 с.

19. Тартаковская И.Н. Гендерная социология / И.Н.Тартаковская. – М.: ООО «Вариант», ООО «Невский простор», 2005. – 367 с.

20. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.

21. Щорічник «Біла книга»: 2009. Збройні сили України. – К.: Міністерство оборони України, 2010. – 85 с.

REFERENCES

1. Barabanshchikov A.V., Davydov V.P., Utlik E.P., Fedenko N.F. Voennaya pedagogika i psikhologiya / A.V.Barabanshchikov, V.P.Davydov, E.P.Utlik, N.F.Fedenko. – М.: Voenizdat, 1986. – 240 s.

2. Hendernyi rozvytok v Ukraini. Realii i perspektyvy. – К.: Lohos, 2003. – 103 s.

3. Gendernye aspekty politicheskoy sotsiologii. – М.: ROSSPEN, 2004. – 258 s.

4. Diachenko O. «Amazonky» u viisku abo «plusy» ta «minusy» hendernoї polityky v Zbroinykh sylakh Ukrainy / O.Diachenko // Viisko Ukrainy. – 2009. –№3. – С. 8 – 12.

5. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv» // Normatyvno-metodychni osnovy hendernykh peretvoren. – К., 2005. – 31 s.

6. Katan O.I. Kontseptualni i polityko-pravovi zasady vyrishennia hendernoї problemy v Ukraini: avtoreferat dys. ... kandydata politychnykh nauk / O.I.Katan. – К., 2005. – 31 s.

7. Kontseptsia humanitarnoho rozvytku Ukrainy: proekt. – К.: NISD. – 32 s.

8. Krotikov V.P. Humanitarna polityka v Zbroinykh sylakh Ukrainy: problemy teorii i praktyky / V.P.Krotikov. – К.: Avandpost-prym, 2010. – 258 s.

9. Kuzovchikova O.M. Feminizatsiya armii: sushchnost, evolyutsiya i osnovnye tendentsii / O.M.Kuzovchikova // Voennaya mysl. – 2006. – № 11. – S. 57– 65.

10. Lavrinenko N.V. Zhenshchina: samorealizatsiya v seme i obshchestve (gendernyy aspekt) / N.V. Lavrinenko. – K.: VIPOL, 1999. – 171 s.

11. Levchenko K.B. Henderna polityka v Ukraini: vyznachennia, formuvannia, upravlinnia / K.B.Levchenko. – Kharkiv: Vyd. NUVS, 2003. – 344 s.

12. Melnyk T.M., Kobelianska L.S. 50/50. Suchasnehenderne myslennia: slovnyk / T.M.Melnyk, L.S.Kobelianska. – K.: K.I.S., 2005. – 278 s.

13. Pekinskaya deklaratsiya: doklad chetvertoy Vsemirnoy konferentsii po polozheniyu zhenshchin (Pekin, 4 – 15 sentyabrya 1995 g.). – M., 1996. – S. 156–158.

14. Ponuzhdaev E.A. Osnovy genderologii. Filosofiya, strategiya i taktika upravleniya personalom / E.A. Ponuzhdaev. – M.: Izd. dom «Rt-press», 2003. – 279 s.

15. Poshuky hendernoï parytetnosti: ukraïnskyi kontekst. – Nizhyn: DS «Milonik», 2007. – 204 s.

16. Rekomendatsii Yevropeïskykh instytutsii shchodo borotby z dyskryminatsiieiu v Ukraini. – Kharkiv: Prava liudyny, 2008. – 321 s.

17. Rekomendatsii OON shchodo borotby z dyskryminatsiieiu v Ukraini. – Kharkiv: Prava liudyny, 2008. – 119 s.

18. Strelnyk O.O. Henderna nerivnist ta sotsialnyi status zhinky v suchasnomu ukraïnskomu suspilstvi: avtoreferat dys. ... kandydata sotsiolohichnykh nauk / O.O. Strelnyk. – Kharkiv, 2003. – 23 s.

19. Tartakovskaya I.N. Gendernaya sotsiologiya / I.N.Tartakovskaya. – M.: OOO «Variant», OOO «Nevskiy prostor», 2005. – 367 s.

20. Filosofs'kyi entsyklopedychnyi slovnyk. – K.: Abrys, 2002. – 742 s.

21. Shchorichnyk «Bila knyha»: 2009. Zbroini slyl Ukrainy. – K.: Ministerstvo oborony Ukrainy, 2010. – 85 s.

O. Utkin

Social Functions of Gender Policy in the Armed Forces of Ukraine

Abstract

In the Armed Forces of Ukraine the gender policy constitute a part of the state gender policy that appears in activities of military authorities and their structural units, commanders (heads) for regulation of development of social cooperation of military servicemen and servicewomen, their social status and relations. Analysis of the gender policy in the Armed Forces of Ukraine reveals the essence and the content of the gender as the social phenomena and the process. The term «gender» reflects social role expectations of men and women from each other and their mutual relations based not on their biological origin but on social, cultural, political and economical aspects.

The gender policy in the defense sphere reveals activities on eradication of women's imbalance in the army and search of appropriate organization in this structure.

It considers not only sexual differences but also demands for justice (equal rights and opportunities for all military population), efficient argument (involvement of social and professional women's potential to the defense sphere).

As a social institute the state has internal (political, economical, gender, humanitarian, spiritual) and external functions (foreign policy and defense functions).

Character of functions is determined by nature of its elements and their mutual relations. Functions and structure are interrelated. Forms and methods of state activities which develop in its social function are multisided (they include egalitarian, humanitarian, law enforcement, regulatory and integration functions).

Analysis of these functions of gender policy in the Armed Forces of Ukraine as multifunction phenomena defines directions of assurance of equal rights and opportunities for male and female military population, level of well-being and comfort and high standards of living.